

נשמות, שאדם שלא זכה בחייו למלאות את יעודו, נפשו ניתנת לאחר מותו בגוף אחר כדי שתזדכך, ויקלענה בכך הקלע' הכוונה מגוף לגוף, מה שאין כן נפש הצדיק, שעולה לכסא הכבוד ואינה מתגלגלת שוב בעולם הזה (מהרש"א).

וְשָׁל רְשָׁעִים - ולא אמר 'ונשמותן של רשעים' כמו שאמר בצדיקים, משום שמובא בזוהר שכאשר הרשע עומד לחטוא, פורחת הימנו הנשמה הקדושה ונשאר עם הנפש החוטאת בלבד, ולכן אמר 'של רשעים' כלומר נפשם של רשעים ולא נשמתם (כלי יקר [לניאדו] שמואל א, כה, ט).

אֵלֶּי וְאֵלֶּי לְדוֹמָה נִמְסְרִין, שהוא מלאך הממונה על הרוחות (רש"י), ונקרא כך מלשון 'דומיה', כיון שממונה על המתים שאינם מדברים, וכמובאר מדברי התרגום על הפסוק (בראשית ב, ז) 'ויהי האדם לנפש חיה' - 'לרוח ממללא', שהחיות הוא הדיבור, ולעומת זה המיתה היא הדומיה (מהר"ל).

הִלְלוּ יֵשׁ לְהֵן מְנוּחָה - אין הכוונה שאין לנשמתם צער כלל, שהרי בינונים מחצה חייבים הם, ובמה יתנוג מעוונותיהם אם אין נשמתם מתכבסת על ידי העונש כרשעים, אלא מאחר שלא היבנו לפשוע כרשעים, יש להם מנוחה לפעמים וצערם אינו בתמידות (חפ"י ה' [לבעל האורח חיים הקדוש]).

כָּל מִי שִׁישׁ לוֹ קִנְיָא בְּלָבוֹ עֲצֻמוֹתָיו מִרְקִיבִים, שאין אדם מקנא בחבירו אלא מפני שדבק בו החיסרון וההעדר, שאינו שמח בחלקו, ולפעמים אינו חפץ כלל במה שיש לוולתו, רק שדבק בו ההעדר כל כך, עד שאינו רוצה שיהיה גם לוולתו. ודבר חסר דרכו להיות הולך ונחסר עד שנחסר לגמרי, ולכן נחסר לגמרי לאחר מותו ועצמותיו נרקבות. לא כן מי שאינו מקנא, הרי זה משום שהוא מסתפק במה שיש לו ושלם עם עצמו, ולכן אין עצמותיו נרקבות, לפי שדבר שלם יש לו קיום (מהר"ל).

גִּשְׁשִׁיה, חֲזִייה דְרֵאִית בֵּיה מִשְׁשָׂא - שאף מי שאין עצמותיו נרקבות מפני שלא היתה קנאה בלבו, מכל מקום בשרו חוזר לעפר, ואילו אצל רב אחאי גם הבשר נשאר קיים, משום שהיה גם טוב לבריות (מהרש"א).

שְׂעָה אַחַת קָדָם תְּחִית הַמֵּתִים, שכשם שיצירת האדם מתחילתו היתה מן העפר, כך תחיית המתים צריכה להיות מן העפר כיש מאין ולא כהמשך של הגוף הקודם, ולכן שעה אחת לפני תחיית המתים ישוב העפר אל הארץ כאשר היה, ומשם יתחדשו ויקומו לתחיה (מהרש"א; מהר"ל, וראה דרך ה' א, ג).

הִיכָא אֶסְקִיָּה לְשִׁמּוּאֵל בְּנֵינְדָא, הרי ודאי אין לבעלת אוב כח לפעול בשמים תחת כסא הכבוד, ועוד, שהרי לאחר שהעלתה את שמואל באוב אמרה (שמואל א, כה, ג) 'אלהים ראיתי עולים מן הארץ', ולא יתכן שהעלתה רק את גופו ולא את נשמתו, שהרי נאמר (שם, טו) 'ויאמר שמואל', וגוף ללא נשמה אינו יכול לדבר (מהרש"א).

לְאַחַר שְׁנַיִם עָשָׂר חֳדָשׁ הַגּוֹף בְּטָל, שאחרי פרידת הנשמה מהגוף עדיין היא קשורה אליו עד שנים עשר חודש, ואז הם מתנתקים לגמרי זה מזה, וכל עוד יש לנשמה שייכות עם הגוף נחשב הגוף קיים, ורק כאשר היא מתנתקת ממנו ועולה למקום העליון, אז הוא נחשב בטל. ונקטו בגמ' לשון 'בטל' ולא 'נעשה עפר', מפני שאמרו לעיל שגופם של צדיקים אינו נעשה עפר עד שעה אחת קודם תחיית המתים (חפ"י ה' [לבעל האורח חיים הקדוש]).

כָּל שְׂאוּמְרִים בְּפְנֵי הַמֵּת יוֹדְעַ, דהיינו דברים הנוגעים אליו, שדברים אלו יודע המת בשעה שנשמתו עדיין נמצאת אצל הגוף ורואה ושומע את אותם. אך לפעמים יודע המת גם זמן רב אחר מיתתו דברים הנוגעים למשפחתו, שעל ידי כך ישמח עמו בשמחתם או יצטער בצערם (נשמת חיים ב, כב).

עַד שִׁיתְעַכְפַּל הַבְּשָׂר, שכל זמן שבשרו של המת קיים אין נפשו נפרדת מן הגוף, ולכן הוא יכול לשמוע על ידי הרוח מה שאמרו עליו. ולכן מצוה לקבור את המת באדמה, משום שעל ידי כך ממחר הגוף להירקב ויכולה הנפש להיפרד ממנו ולעלות למקומה (צל"ח ברכות יח, ב).

וְהַרוּחַ תִּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נִתְּנָה, תִּתְּנָה לוֹ כְּמוֹ שֶׁנִּתְּנָה לָךְ בְּטַרְטָרָה - שהמילים 'אשר נתנה' הן מיותרות הן ולדרשה באו, שתהא זהיר להשיבה אליו כמו שנתנה לך נקיה בלי עוון (רש"י). ויש שביארו, שדרשו כן מתיבת 'תשוב' שהיא מיותרת, שהרי בתחילת הפסוק נאמר 'וישוב העפר על הארץ כשהיה', והיה די לכתוב 'והרוח אל האלקים', ולכן נכתב 'תשוב' שמשמע גם לשון ציווי - שתכבס את נפשך מכל רע וממילא היא תשוב אל האלקים, ולא יהא גורלה כגורל נפש הרשעים הנקלעת בכף הקלע (ר"ף על עין יעקב; איי הים). ויש שביארו, שדרשו כן מתיבת 'אשר' שהוא מלשון שבח כמו 'אשרי', שכיון שהחזיר את נשמתו בטרהרה כמו שקיבלה, נמצא שהיתה תניינה לשבח (שפת אמת).

כְּמוֹ שֶׁנִּתְּנָה לָךְ בְּטַרְטָרָה אֶף אֶתָּה בְּטַרְטָרָה, אמנם אין רצונו יתברך שיחזיר לו האדם את הנשמה באותו מצב שניתנה, שאם כן לשם מה נתנה לו, אלא ודאי ניתנה הנשמה באדם על מנת שימלא את חסרונו ויעלה אותה יותר משהיתה, ומה שאמרו 'כמו שנתנה לך', היינו רק לענין שלא יטמאנה בחטאים ויורידנה ממדרגתה (ר"ף על עין יעקב; בן יהודה).

וְהַיְנִיחוּם בְּקַפְסָא - לא שלא השתמשו בהם כלל, שהרי אין לומר שניתנו להם רק כדי לשומרו, שאם כן היה צריך לחייב את הטפשים לא רק על כך שלא שמרו על נקיונם אלא גם על עצם השימוש בהם ללא רשות. אלא שניתנו להם בהשאלה לזמן מה ולא נקבע זמן שצריך להחזירם, והחכמים השתמשו בהם רק במלאכות נקיות, ובשעת עשיית שאר מלאכות קיפולם והניחום בקופסא, ואילו הטפשים עשו בהם גם מלאכות מטונפות. והוא משל לנשמה שניתנה לגוף בהשאלה לזמן מה ולא נודע לאדם הזמן שיצטרך להחזירה (מהרש"א).

וְאֵת נֶפֶשׁ אִיבִיךָ יִקְלַעְנָה בְּתוֹךְ כַּף הַקְּלַעַ, שנפש הרשע, בהיות כל תאוותיה לחיי העולם הזה, כשהיא יוצאת יורדת למטה אל הארץ שהיא מקום תאוותיה, ואז מעלים אותה למעלה אל מקום הדין והמשפט על ידי שידוקה כמו אבן בכף הקלע, והיא שבה ונמשכת בטבעה לארץ ונופלת, כפי שהאבן חוזרת ונופלת לארץ לאחר זריקתה (שערי תשובה ב, יח). וזאת משום שמיתת האדם אינה משנה את מצבו הפנימי, ובמה שהתעניין בחייו הוא ממשיך להיות דבוק בדמיונו גם לאחר מותו (וכמו שאמרו בסוטה ג, ב) שהעובר עבירה בעולם הזה קשורה בו ככלב לעולם הבא], ולכן הרשעים שהיו דבוקים אחר תאוות העולם הזה, גם לאחר מיתתם חושקים בתאוות אלו, וכשאינם מוצאים אותן בעולם הבא, מחפשים אחריהן מקצה העולם ועד קצהו, ומלאכי חבלה שהם כוחות הטומאה שבתאוות, מריצים אותם מצד לצד ללא מנוח (מכתב מאלהי ח"ב עמ' 62). ויש שביארו, שהכוונה לגלגול